

konačnu odluku donijeli Francuzi i Austrijanci. Nakon 1797. povijest Mletačke Republike postaje dijelom povijesti talijanskih područja, iako tada još razjedinjenih. S konačnim sjedinjenjem s Italijom 1866. godine Mleci će dalje slijediti sudbinu te države. Ovim je podacima ujedno zaključen i povijesni pregled koji je pred nama.

Knjiga je opremljena popisom mletačkih duždeva i popisom odabrane literature. Najvredniji dio u opremi ove knjige svakako je kvalitetan slikovni materijal popraćen lijepo oblikovanim opširnim legendama. Ovakve izvrsne minijature moglo se zapaziti već u prvoj autoričinoj knjizi posvećenoj mletačkoj tematici (*U gradu svetoga Marka, Povijest hrvatske zajednice u Mlecima*, Zagreb, 2001.) i za pohvalu je što je takav način osvježavanja teksta zadržala. U ovakvoj knjizi, namijenjenoj široj publici i neopterećenoj bilješkama, te su minijature ujedno i izvrstan način približavanja tematike čitalačkoj publici.

Unatoč značajnoj ulozi koju je Venecija odigrala u povijesti Hrvata i hrvatskog etničkog prostora, zapanjuje činjenica da do pojave ove knjige nije na hrvatskom jeziku napisana ni na hrvatski jezik prevedena ikakva povijest Mletačke Republike. Već bi taj podatak bio dovoljan da se s veseljem pozdravi tiskanje ove knjige. No, to svakako nije i jedini razlog zbog kojeg je pojava ove knjige značajna novost. Za razliku od povijesti Mletaka pisanih na drugim jezicima, ova knjiga nudi pogled iz hrvatskog kuta. I to ne samo na stoljetnu političku dominaciju Mletaka na Jadranu i gospodarske veze o kojima se dosta pisalo u hrvatskoj historiografiji, nego i na doprinose koje su hrvatski iseljenici pružili životu same Venecije. O životu hrvatske zajednice u Mlecima autorica je već objavila niz radova, no ovdje su najvažniji rezultati tih istraživanja odlično uklopljeni u povijest Mletaka. Knjiga koja je pred nama zanimljiva je svakome tko je uzme u ruke. Kao priručnik bi morala odlično poslužiti vodičima, nastavnicima i svima kojima je Venecija dio turističkih ruta. Ipak, njezino je tiskanje prigoda za apel mjerodavnim znanstvenim institucijama

i izdavačima da se potakne i izdavanje opsežnije povijesti Venecije praćene kritičkim aparatom kakva bi bila prilagođena potrebama struke.

Zdravka Jelaska Marijan

Historija Osmanske države i civilizacije. Sarajevo: IRCICA - Orijentalni institut u Sarajevu, 2004., 1223 str.

Knjiga *Historija Osmanske države i civilizacije* nastala je kao rezultat zajedničkog istraživanja i suradnje turskih stručnjaka iz različitih znanstvenih područja, a izdao ju je Centar za Islamsku povijest, kulturu i umjetnost (IRCICA) u Istanbulu. Knjiga je stvorena s ciljem da pruži objektivan pregled osmanskog vremena na temelju istraživanja arhivskih izvora i objavljenih radova suvremenih povjesničara iz Turske i sa Zapada.

Projekt koji je okupio znanstvenike da bi stvorio zbirku njihovih probranih radova podrazumijevao je i prevodenje na više jezika. Tako je, kako je zapisano u predgovoru generalnog direktora IRCICA-e Ekmeleddina Ihsanoğlua, nakon prvih izdanja u Istanbulu 1994. i 1997. godine, knjiga prevedena na arapski i engleski jezik. Ove godine, u suradnji IRCICA-e i Orijentalnog instituta u Sarajevu, *Historija Osmanske države i civilizacije* izdana je i na bosanskom jeziku.

Drugi predgovor Halila Inaldžika predstavlja osvrt o tome kako se u prošlim vremenima pisala povijest Osmanlija i kako se tumačio njihov razvoj, uspon i pad. Današnji kvalificirani turski povjesničari, pak, uložili su sva svoja iskustva i umijeća kako bi što bolje "restaurirali sliku u njenoj prvotnoj formi".

Konačno, u »Uvodu« je Ekmeleddin Ihsanoğlu dao konkretne podatke o pisanju osmanske povijesti tijekom duga vremena, od prvih domaćih povijesti u Osmanskoj državi, koje su pisane na tradicionalni način, do djelaturskih i zapadnjačkih pisaca i znanstvenika današnjeg doba.

Knjiga *Historija Osmanske države i civilizacije* sastoji se od osam glavnih opširnih poglavlja:

1) »Osmanska politička historija« (str. 5-158) - autori Feridun Emecen i Kemal Beydilli; s turskog jezika prevela Kerima Filan. Autori ovog poglavlja kronološki su prikazali nastanak, razvoj i propadanje vladavine Osmanlija. Uzimajući u obzir unutrašnje okolnosti Osmanske države posebno, a isto tako i u prožimanju s okolnostima i odnosima snaga među zemljama zapadno i istočno od Osmanske države, stvorili su pregledan i jasan prikaz osmanske političke povijesti. Poglavlje je podijeljeno na dva glavna dijela (od osnivanja do Kučuk Kajnardže; od Kučuk Kajnardže do propasti), te na više manjih cjelina. Obuhvaća i dvije karte: a) Formiranje i uspon Osmanske države (od osnivanja do 1683.); b) Propast Osmanske države (1683-1923). Valja spomenuti da je Dubrovačka Republika na prvoj karti prikazana kao područje osvojeno od Osmanlija tijekom vladavine sultana Sulejmana Zakonodavca (1520/66.), a na drugoj karti kao područje koje su Osmanlije izgubili 1718. Budući da u ovom poglavlju nema rasprave o Dubrovačkoj Republici i navedenim odnosima s Osmanskim Carstvom, argumenti za navedene činjenice ostali su nepoznati.

2) »Osmansko državno uređenje« (str. 161-338) - autor Mehmet İpşirli; s turskog jezika prevela Kerima Filan. Ovo poglavlje podijeljeno je na četiri potpoglavlja:

a) »Uređenje saraja»: rasprava o sultanovim kompetencijama, odgovornostima i prihodima, te o u uređenju i funkcioniranju sultanova saraja, s posebnim naglaskom na Topkapi saraj, koji je bio dvorac osmanskih sultana tijekom četiri stoljeća. Topkapi saraj sastojao se od tri osnovna dijela: Vanjske službe (*Birun*), Unutrašnje službe (*Enderun*) i Harema, čije su funkcije detaljno objašnjene, uključujući vrlo interesantne odlomke o sultanovoj majci, ženama, kćerima i sinovima.

b) »Uređenje u centru»: rasprava o ustroju centralne osmanske vlasti, čijom je okosnicom do druge polovice 17. stoljeća bio Sultanski divan. Poslije je počeo gubiti na značenju, a

uprava je postupno prelazila na Pašinu kancelariju (*Paşa kaptısı*) i na Visoku Portu (*Babıâli*). Izneseni su i posebni podaci o svim članovima Sultanskog divana: velikom veziru, vezirima, kazaskerima, defterdarima, nišandžijama. Slijede i detaljna objašnjenja o sultanskim kancelarijama i svim njihovim službenicima, čemu prethodi poseban osvrt na *reisulikutaba*, jer je njegova uloga rasla i mijenjala se, da bi na koncu postao ministrom vanjskih poslova. U ovom potpoglavlju poseban interes mogao bi privući tekst o razvoju osmanske diplomacije i diplomatskih institucija.

c) »Uređenje u pokrajinama (*ejaletima*)»: analiza ustroja pokrajinskih vlasti na čelu ejaleta i sandžaka, te ostalih službenika poput *muteselima*, *muhasila* i *ajana*.

d) »Uređenje *ilmije*»: analiza vjerskog upravnog aparata. Službenici tog aparata završili su klasične islamske obrazovne institucije - *medrese*, a područja njihova rada bila su sudstvo, pravna ekspertiza, obrazovanje i vjerske službe. Mogli su zauzimati važne položaje u centralnoj upravi. U skladu s tim, u ovom poglavlju raščlanjen je i objašnjen sustav kadiluka, obrazovni sustav, sudjelovanje *uleme* u birokraciji preko *kazaskera*, *šejhulislama*, *nakibulešrafa* (poglavar pripadnika loze Poslanika Muhammeda), sustav sultanovih učitelja, glavnog liječnika i glavnog astronoma. Iznesene su i negativnosti u profesiji *ilmije*, te mjere koje su se obzirom na to poduzimale.

3) »Upravno uređenje u doba Tanzimata i kasnije« (str. 343-406) - autor İlber Ortaylı; s turskog jezika prevela Kerima Filan. Osmansku povijest 19. stoljeća promijenile su upravne reforme, jer su se po naravi i sadržaju razlikovale od pragmatične prakse prethodnih stoljeća. Reforme 19. stoljeća donijele su u doba Tanzimata novo razumijevanje prava i novu pravnu adaptaciju, te osmanska povijest tada doživljava djelomičnu "romanizaciju". Novi poredak zahvatio je sve financijske i vojne jedinice uprave, društveni život općenito, i osjetio se širom cijele države.

4) »Organizacija vojske kod Osmanlija« (str. 411-511) - autor Abdülkadir Özcan; s turskog

jezika prevela Kerima Filan. Nakon kratkog uvoda, koji govori o osnivanju osmanske vojne snage, slijedi detaljna analiza vojnih snaga u središtu, zatim pokrajinskih snaga i pomorskih snaga, te posebno poglavlje o pripremama za uspostavljanje osmanskog zrakoplovstva. Autor je posebnu pažnju posvetio propisima o *devširmi*, *adžemijama* i janjičarima. S gledišta islamskog prava, osmanski podanici nemuslimani sposobni za vojsku plaćali su *džizju*, kao naknadu za nesudjelovanje u ratovima. Prema potrebi, osmanska je država preko kadija, sandžakbega, beglerbega i janjičarskog age vršila novačenje nemuslimana sposobnih za vojsku jednom u tri ili pet godina, i pritom se odricala prava na *džizju*. Nakon vremena prilagodbe i obuke, mladići su uključivani u adžemijski korpus, odakle su najiskusniji i najsposobniji prelazili u janjičarski korpus, na mjesta umrlih ili umirovljenih janjičara, ili ako bi se ukazala potreba za njihovim većim brojem.

Janjičarski korpus sastojao se od tri dijela: pješadijske jedinice, agini odredi i odredi *sekbana* (prema jednoj teoriji, s obzirom na perzijsku riječ *seg* - pas, dobili su naziv po tome što su vodili brigu o psima, a prema drugoj, s obzirom na riječ *sokman* - junak, *sekbani* su bili junaci koji u borbi razbijaju neprijateljske redove). Autor je raščlanio hijerarhiju janjičarskog korpusa, opisao njihove vojarne, zastave i grbove, poredak u boju i oružje, nagrađivanje i kažnjavanje, potom i način ishrane, odjeću, sportove kojima su se bavili, janjičarsku "administraciju", liječnike koji su ih liječili, plaće i napojnice, te na koncu razloge raspuštanja janjičarskog korpusa.

Slijedi opis džebedžijskog, topdžijskog, prijevoznog, mužarskog i minerskog korpusa. *Kapikulu* konjanici uzimani su iz pješadijskih kapikulu konjanica, posebno iz janjičarskog. Prvi odred kapikulu konjanika, koji su još nazivani i Pripadnicima šest odreda, nazivao se *sipah*, a drugi odred *sipahdar*. Oba odreda nosila su naziv Viši odredi. Središnjim odredima pripadali su odredi desnih i lijevih *ulufedžija*, a Nižim odredima pripadali su odredi lijevih i desnih *gariba*.

Nakon ovog opisa centralnih vojnih snaga, slijedi i opis pokrajinskih, među kojima su najznačajniji bili spahije sa timarima ili konjanici sa zemljom. Status pokrajinskog vojnika imali su i pripadnici pomoćnih jedinica kao što su *akindžije*, *azapi*, *dobrovoljci*, *delije*, *jaja* i *mu-selemi*, koji su bili prethodnica ili pozadina drugim pokrajinskim jedinicama.

Začetkom pomorskih snaga može se smatrati pomorska baza i brodogradilište u Galipolju, osnovano 1390. godine. Nakon osvajanja Istantbula, pomorskim snagama dana je još veća važnost. Uspostavljena je pomorska vojna hijerarhija na čelu sa *kaptanpašom*, istovremeno i beglerbegom Egejskog arhipelaga. Postojao je veći broj brodogradilišta na obalama Sredozemnog, Egejskog i Crnog mora.

Što se tiče zrakoplovstva, prvi letovi balonom iskušani su u 17. stoljeću. Prvi motorni balon kupljen je 1913. godine od Njemačke. Prvi avion isproban je 1906., a let prvog turskog aviona dogodio se 1912. godine.

5) »Pravo kod Osmanlija« (str. 515-594) - autor M. Âkif Aydın; s turskog jezika prevela Kerima Filan. U prvom dijelu ovog poglavlja autor analizira šerijatsko i običajno pravo kao odvojena područja i kao područja koja se prožimaju. Drugi dio predstavlja analizu sudova. Njihovu suštinu činili su šerijatski sudovi s kadijama na čelu, a ulogu vrhovnog suda po potrebi je preuzimao Sultanski divan. Također po potrebi, ulogu suda mogao je preuzeti i divan velikog vezira. Instituciju glavnog kadije držali su kazaskeri, to jest vojni kadije Rumelije i Anadolije. Ulogu sudova mogla su imati i vijeća koja su održavali beglerbezi, čak i šejhovi derviških redova, na koncu i nakibulešrafi i defterdari, dakako, unutar područja njihovih kompetencija.

Specifični problem osmanskog sudstva bila su različita tumačenja određenog slučaja prema izvorima osmanskog prava. Tako se događalo da se u istom gradu za istu vrstu sudskog procesa donesu različite presude. Ibnu'l-Mukaffa već je u 8. stoljeću predlagao da se islamsko pravo kodificira. Međutim, umjesto toga, počele su se stvarati razne pravne škole - *mezhebi*.

Moglo bi se reći da su se u Osmanskoj državi isprva ponajviše slijedila učenja hanefijskog mezheba, a ta je praksa postala pravilom od 16. stoljeća. Ipak, ne može se reći da su time ukinute pravne dvojbe, jer je različitih tumačenja bilo i unutar samog hanefijskog mezheba. U takvoj situaciji, pomoć i rješenje nalazilo se u *fetvama* i raznim pravnim izvorima, o kojima autor raspravlja u posebnim odlomcima ovog poglavlja.

Fetve su bile pravna tumačenja službenih pravnih stručnjaka - *muftija*. Muftije su fetvama razrješavali pravne dvojbe kadija. No, nerijetko se spor razvijao i drukčijim redosljedom, tako što bi jedna strana u sporu prvo zatražila fetvu, a nakon toga bi se obratila kadijinu sudu.

Pomoć u sudovanju pružale su i knjige iz područja *fikha* (znanost o vjerskom pravu islama) hanefijskog mezheba, koje se mogu smatrati jednom vrstom kodeksa. Koristile su se i zbirke fetvi, sultanske kanun-name, te sudski protokoli.

Osmanske pravne službe u načelu se nisu miješale u sporove među nemuslimanima, dok je sporove između nemuslimana i muslimana rješavao šerijatski sud.

Nakon Tanzimata, i osmansko pravo pretrpjelo je veće promjene, no one mu nisu učvrstile strukturu, već su ga rastočile djelimičnim uvođenjem zapadnjačkog prava.

6) »Osmansko društvo« (str. 597-692) - autor Bahaeddin Yediyıldız; s turskog jezika prevela Amina Šiljak - Jesenković. Promatrajući ih iz drugog kuta, autor ovog poglavlja iznosi već spominjane pojedinosti o ustroju sultanova saraja, centralne vlasti, vojske, ilmije i administracije, čije pripadnike svrstava u klasu Nadređenih, te im pridodaje i raspravu o Klasi podanika.

Prema naseljenosti, autor stanovništvo Osmanske države dijeli na tri skupine: urbano stanovništvo koje se sastojalo od vladajućih struktura trgovaca i obrtnika; ruralno stanovništvo koje se bavilo poljoprivredom; nomadsko stanovništvo.

Autor je posebnu pažnju posvetio obitelji u osmanskom društvu, socijalnim kretanjima,

svakodnevnom životu, te na koncu i promjenama u strukturi društva.

7) »Religija« (str. 695-772) - autor Ahmet Yaşar Ocak; s turskog jezika preveo Enes Karić. Autor ukazuje da je povijest religije u Osmanskom Carstvu dosad bila zanemareno područje, pa je tako ostala praznina u pokušaju razumijevanja i objašnjavanja cjelovite osmanske povijesti. Popunjavanje te praznine pokazalo se popriličnim izazovom, pa je tema složena, a nema temeljnih analiza. Krenuvši od religije islama, autor naglašava važnost razlučivanja "službenog" islama, koji je vodio državu, od "narodnog" islama, to jest stila življenja. Posebno treba razmatrati i "medresanski" islam, koji je predstavljala ulema, te "tekijski" islam, koji su predstavljali sufije.

Nakon analize državne vjere Osmanskog Carstva, slijedi više manjih potpoglavlja o vjerama nemuslimanskih naroda, potom o sektama, frakcijama, ateističkim tendencijama i kršćanskim tendencijama u islamu, te o vjerskim reformama.

8) Obrazovanje i nauka u Osmanskoj državi (str. 773-1043) - autor Ekmeleddin Ihsanoğlu; s turskog jezika prevela Kerima Filan. Poglavlje je podijeljeno na dva osnovna dijela: "Osmanske obrazovne i naučne institucije" i "Osmanska naučna literatura". Na samom početku objašnjen je pojam "osmansko obrazovanje i znanost".

Prvim potpoglavljem obuhvaćeni su svi vidovi obrazovnih i znanstvenih institucija, od prvih spoznaja iz doba Seldžuka, u klasičnom razdoblju, u doba Tanzimata do modernih vremena. Osim detaljnog raščlanjivanja tih dvaju sustava, autor u ovom vrlo širokom pregledu iznosi i posebne pojedinosti o novinama i promjenama, kontaktima sa Zapadom, posebno na području zemljopisa, tehnike izrade zemljopisnih karata, kao i na području medicine. Posebno predstavlja vojne i civilne obrazovne institucije, a u tom odlomku ističe slanje studenata na školovanje u europske zemlje.

Tema drugog dijela poglavlja osmanska je znanstvena literatura, koja je podijeljena na literaturu do doba sultana Mehmeda II., do konca

16. stoljeća, i na literaturu 18/20. stoljeća, kada se uočava postupni prelazak s islamske na zapadnjačku znanstvenu tradiciju.

Knjiga *Historija Osmanske države i civilizacije* završava Rječnikom termina, Kronologijom događaja kroz historiju Osmanske države, Kronologijom značajnih događaja u historiji osmanske civilizacije, Bibliografijom i Općim indeksom.

Knjiga je ilustrirana sa 167 ilustracija, portreta sultana i drugih istaknutih likova, prikaza važnih događaja iz osmanske povijesti, oružja, pripadnika raznih vojnih rodova i osmanskih dokumenata.

Četiri karte prikazuju "Osnivanje Osmanske države i njen uspon (od osnivanja do 1683)", "Propadanje osmanske države (1683-1923)", "Upravnu podjelu Osmanske države (1609)", i "Odrede u Rumeliji i Anadoliji u 18. stoljeću s mjestima za ishranu i odmor glasnika".

Četrnaest dijagrama, shema i tabela potkrepljuju tekstove svih osam poglavlja.

Knjiga *Historija Osmanske države i civilizacije*, svih njenih osam poglavlja zajedno s popratnim i pomoćnim aparatom, predstavlja uistinu zadivljujući pothvat. Svako poglavlje zasebno jasno je strukturirano studija razrađena do najsitnijih detalja. Drugim riječima, zahtjevni tekstovi napisani su jasno i razumljivo, što samo po sebi pokazuje da su istraživačko-znanstveni naponi urodili vrhunskim rezultatima. Uz bosansko izdanje važno je istaknuti da su veliki prilog jasnoći i razumljivosti dali i bošnjački prevoditelji.

Gledajući ove studije kao cjelinu, *Historija Osmanske države i civilizacije* bez sumnje će biti ključno pomagalo orijentalistima, povjesničarima u najširem smislu riječi, i onima koji se za ove struke pripremaju. Na koncu, i širi krug čitatelja zainteresiranih za ovu tematiku naći će u *Historiji Osmanske države i civilizacije* privlačno i zanimljivo štivo.

Vesna Miović

Marko Šunjić, *Narodi i države ranog srednjeg vijeka*. Sarajevo: Rabić, 2003., 606 str. +XXII.

Upoznajmo se s posthumno objavljenim djelom *Narodi i države ranog srednjeg vijeka* uglednog znanstvenika dr Marka Šunjića. Kao dugogodišnji profesor Opće historije srednjeg vijeka na Odsjeku za historiju Filozofskog fakulteta u Sarajevu, kako u pogovoru ističe dr Dubravko Lovrenović, autor je svoje veliko znanje i iskustvo odlučio sublimirati u ovoj knjizi koja treba prvenstveno služiti kao udžbenik studentima povijesti. Pred izazovom pisanja sinteze opće povijesti srednjeg vijeka izabrao je metodološki pristup koji danas djeluje već zastarjelo, iako još uvijek pruža ne samo vrlo solidno temeljno polazište, već i mogućnost za postavljanje novih pitanja, što je pravi temelj istraživačkog rada. Dakako, nastoji li se pružiti potpuna i zaokružena slika, postaviti pitanja i iznijeti vlastita stajališta.

Pred nama stoji pregled povijesti naroda većinom germanskog porijekla, koji su nakon Velike seobe naroda dokončali postojanje Zapadnog rimskog carstva stvaranjem vlastitih državnih tvorevina unutar nekadašnjih njegovih granica. Njihova se povijest razmatra s gledišta njihovih vođa, značajnih političkih ličnosti koje su u najvećoj mjeri utjecale na život svojih podanika i susjednih naroda. Time djelo *Narodi i države ranog srednjeg vijeka* postaje politička povijest u klasičnom smislu, "dogodajnica" slična enciklopediji zbog mnoštva činjenica koje iznosi na 549 stranica teksta, upotpunjenih s 54 karte ili likovna priloga na zasebno numerirane 22 stranice, te genealoškim stablima i popisima vladara na dodatnih 9 stranica. Krug čitatelja koji će se svakako proširiti izvan sveučilišnih amfiteatara pronaći će ovdje uglavnom potpune i objektivne odgovore na istraživačka pitanja tko, što, gdje, kad i kako, ali nisu u potrebnoj mjeri ponudeni i odgovori na pitanje zašto.

Kako u pogovoru opravdano upozorava Dubravko Lovrenović, kod nas nedostaju velike sinteze opće povijesti srednjeg vijeka i posljednja knjiga tog tipa djelo je Miroslava